

ŽENSKI (OB)RAČUNI: O PROZI POLJSKIH AVTORIC PO LETU 2000

Avtorica prispevka obravnava prozo poljskih avtoric, izdano po letu 2000. S pomočjo analize izbranih del članek prikazuje identitetne spremembe žensk in omogoča spremljanje povezav z emancipacijskim diskurzom, posledic tržne usmeritve, popfeminističnih »odklonov«, igre s konvencijami in funkcioniranja seksualnosti. Junakinje ženskih pripovedi (in tudi pisateljice) namreč preizkušajo različne meje: možnosti jezikovne artikulacije, čustvene ekspresije, kontroverznosti pripovedi in ženske (psiho-fizične) vzdržljivosti, pri čemer med drugim problematizirajo: izzive materinstva, zapletene odnose med materami in hčerkami, splav, identiteto sodobnih žensk ter kritiko sedanje družbene ureditve.

Ključne besede: sodobna poljska proza, sodobne pisateljice, travma, protest, preteklost

Proza poljskih avtoric, objavljena po letu 2000, je izjemno raznolika. Analizirati jo je mogoče s številnih perspektiv. Zanimive rezultate lahko npr. prinese obravnava tem, osredotočenih na identitetne spremembe in vprašanja emancipacije. Ženske, ki na raznolike načine delajo (ob)račune z lastno subjektivnostjo, seksualnostjo, sprejetimi odločitvami, vsakdanjostjo in medosebnimi odnosi, pogosto poskušajo preseči patriarhalna načela. Ta prizadevanja so bolj ali manj uspešna. Zanimivo si je ogledati, kako pišejo in kakšne teme izbirajo, zlasti zato, ker se po letu 2000 pojavlja čedalje več ženskih pripovedi.

V analizi poljskega založniškega trga je leta 2017 Dariusz Nowacki ugotovil:

obdobje zadnjih 7–8 let je bil čas izjemne oživitve na področju pisanja žensk. Proza, ki jo pišejo ženske za ženske in ki obravnava – zelo poenostavljeno – ženske zadeve,

je postala glavni tok našega /poljskega – A. N. C./ leposlovja in izrazito (predvsem količinsko) prevlada v primerjavi z drugimi oblikami literarne komunikacije. (Nowacki 2017: 88.)

Dve leti kasneje je Nowacki ponovno opozoril na svojevrstno »pogubnost preobilja« (prim. Nowacki 2019: 13), ko je v delu *Ženske za branje* poskušal opisati bero poljskih pisateljic v zadnjih letih. In res, celo če bi se omejili zgolj na najpomembnejše avtorice-prozaistke, bi bilo težko naskicirati vsaj okvirni literarni zemljevid. Vredno pa si je – četudi le bežno – ogledati problematiko, ki jo obravnavajo avtorice in s tem uzavestiti, s kakšno raznolikostjo imamo opravka.¹

Prozna dela, ki so jih napisale ženske in ki se jih danes – nekoliko poenostavljeno – na splošno (vendar z upoštevanjem raznih pomislekov) deli na »žensko prozo« in »prozo žensk«,² so v dialogu s patriarhalno kulturo, pri čemer med drugim prepričujejo o tem, da se ni mogoče znebiti prtljage izkušenj, medtem ko družbeno-politične okoliščine, v katerih odraščamo, določajo našo sedanost in vplivajo na prihodnost. Junakinje ženskih pripovedi (in tudi same pisateljice) preizkušajo raznolike meje: možnosti jezikovnega in čustvenega izraza, kontroverznosti pripovedi ali ženske (psiho-fizične) vzdržljivosti. Problematizirajo torej svoboden pristop k erotični sferi, pri čemer pozornost posvečajo tako hoerotičnim kot tudi biseksualnim odnosom. Javno pišejo o depresiji, težavah z alkoholom in drogami. Dandanes se prozaistke ne bojijo poseči po »težkih« temah in poskušajo dokazati, da so moderne ženske – z različnimi strategijami preživetja – močne, četudi je iz spopada z nasprotji usode ne odnesejo vedno poci.³ Avtorice torej razpravljajo tako o svoji vsakdanjosti kot tudi o tem, kar jih vznemirja in navdaja s strahom ali jim vzbuja zanimanje, jih privlači in osrečuje. Podobno trdi Bernadeta Darska:

/p/isateljice /.../ pogosto izjavljajo, da so to storile /izdale knjigo – A. N. C./, da bi se na ta način soočile z lastnimi težavami ali omejitvami. Torej ne gre toliko za pripovedovanje zanimive zgodbe, opis nekega problema ali portretiranje izrazite in nebanalne junakinje, temveč bolj za urejanje privatnih zadev – za terapevtsko razsežnost pisanja.

¹ Prim. npr. Darska 2017; Mroziak 2012. Zanimive komentarje na temo ženskega pisanja je mogoče najti npr. v pogovoru z naslovom *Proza žensk: spoznanja in sanje kritikov*, ki so se ga udeležili Grzegorz Filip, Dobrawa Lisak-Gębala, Dariusz Nowacki, Dorota Siwor (2020).

² Prim. npr. Nowacki 2019. V njegovem besedilu ni upoštevana tema (e)migracij v Evropsko unijo, ki se ji posvečajo pisateljice, je pa to temo precej natančno opisala npr. Bożena Karwowska (2013).

³ Prim. mdr. dela: *Obsoletke (Obsoletki)* Justyne Bargielske, *Dzidzia in Jolanta* Sylwie Chutnik, *Sled po mami (Ślad po mamie)* Marte Dzido, *Trans* Manuele Gretkowske, *Kamnita noč (Kamienna noc)* Gaie Grzegorzewskiej, *Nedozoreli sadeži (Guguly)* Wiolette Grzegorzewskiej, *Najslabši človek na svetu (Najgorszy człowiek na świecie)* Małgorzate Halber, *Abraham (Pięćdziesiątka)* in *V zraku (W powietrzu)* Inge Iwasiów, *365 dni* Blanke Lipińskiej, *Nelegalna razmerja (Nielegalne związki)* Grażyny Plebanek, *Nočne živali (Nočne zwierzęta)* Patrycjje Pustkowiak, *Kratka izmenjava ognja (Krótka wymiana ognia)* Zyte Rudzke. V večini omenjenih besedil je mogoče opaziti t. i. popfeministični zanos. Kritični potencial, ki bi lahko služil za rahljanje patriarhalne naracije, je večinoma simuliran. Posledično se pisateljice, ki jih dojemamo kot pogumne, prevratniške, ki prestopajo moralne tabuje, na koncu umaknejo in se »vrnejo na tirnice tradicije« (Iwasiów 2010: 84). Več na to temo Nęcka (2012).

Ustvarjanje literature naj bi torej reševalo težave, iz življenja izbrisalo dolgčas, bilo v zadovoljstvo in zabavo. (Darska 2016: 85.)

Poskusi razumevanja resničnosti, ki nas obdaja, so razvidni tudi kot poskus razumevanja samih sebe. V središče pripovedi je večkrat umeščen spomin. Posledično se pripoved pogosto vrača v otroštvo, da bi razjasnila kakšno izmed ugank, ki oblikuje identiteto ali obravnava zapletene družinske odnose (s posebnim ozirom na nasilna žensko-moška razmerja). Izrazita je tudi družbeno-politična angažiranost, ki želi izraziti nasprotje temu, kar se dogaja »tu in zdaj«. Tako je torej mogoče razlikovati med nekaterimi prevladujočimi ženskimi pisateljskimi strategijami, ki temeljijo – milo rečeno – bodisi na vzpostavitvi empatije in sočutju bodisi na kontroverznosti ter nujnosti zavzetja lastnega stališča. Med pisateljicami, ki – kar potrjujejo številni pozitivni literarnokritični komentarji in nominacije za najpomembnejše poljske nagrade – si zaslužijo posebno priznanje, je treba omeniti vsaj: Justyno Bargielsko,⁴ Joanno Bator,⁵ Ingo Iwasiów,⁶ Natalio Suszczyńsko⁷ in seveda Nobelovo nagrajenko Olgo Tokarczuk.

Vsaka izmed njih izbira nekoliko drugačne glavne teme in opisne strategije, se vključuje v feministične diskusije ter poskuša prepričati, da se izkušnja ženskosti lesketa v različnih odtenkih.

⁴ Justyna Bargielska (roj. 1977) je poljska pesnica in prozaistka, nagrajenka pesniškega natečaja Rainerja Marie Rilkeja (2001) in prejemnica posebne nagrade Vsepoljskega pesniškega tekmovanja Jacka Bierezina (2002). Leta 2010 je za zbirko *Dwa fiata (Dwa fiaty)* prejela literarno nagrado mesta Gdynia. Za prozno zbirko *Obsolteke (Obsolteki)* (2010) je bila nominirana za nagrado Paszport Polityki, za literarno nagrado mesta Gdynia ter za literarno nagrado Nike 2011. Leta 2013 je bila njena pesniška zbirka *Bach for my baby* nominirana za nagrado Wisławe Szymborske, za vrocavsko pesniško nagrado Silesius in nagrado Grifia. Leta 2014 je bila nominirana za literarno nagrado Nike za prozno delo *Male lisice (Male lisy)*, ki je prejelo tudi nominacijo za varšavsko literarno nagrado. Leta 2020 je bila nominirana za vrocavsko pesniško nagrado Silesius za delo *Otrok iz darov (Dziecko z darów)*. Slednja zbirka je bila leta 2021 nominirana še za nagrado Wisławe Szymborske za leto 2019. Prim. <https://czarne.com.pl/katalog/autorzy/justyna-bargielska>.

⁵ Joanna Bator (roj. 1968) je poljska prozaistka, publicistka, esejistka, univerzitetna predavateljica za področje kulturne antropologije in študijev spolov, štipendistka programa Tempus, Kościuszkove fundacije in japonske vlade. Je prejemnica nagrade Beate Pawlak za delo *Japonska pahljača (Japoński wachlarz, 2004)*. Knjiga je prejela tudi poznanjsko založniško nagrado. Njen roman *Peščena gora (Piaskowa góra, 2009)* je bil nominiran za literarno nagrado Nike in za literarno nagrado mesta Gdynia. Za literarno nagrado Nike je bil nominiran tudi roman *Chmurdaia* (2011). Prim. <https://instytutksiazki.pl/literatura,8,indeks-autorow,26,joanna-bator,9.html?filter=B>; <https://culture.pl/pl/tworca/joanna-bator>.

⁶ Inga Iwasiów (roj. 1963) je poljska pisateljica, pesnica, literarna kritičarka, literarna zgodovinarica in univerzitetna predavateljica. Njen roman *Bambino* je bil nominiran za literarno nagrado Nike 2009, literarno nagrado mesta Gdynia 2009 in nagrado javnih medijev »Cogito« 2009. Za delo *Kronike upora in ljubezni (Kroniki oporu i miłości)* je prejela literarno nagrado maršala Zahodnopomorskega vojvodstva »Jantar« (2021). Prim. <https://culture.pl/pl/tworca/inga-iwasioiw>; http://www.ppubl.ibl.waw.pl/mediawiki/index.php?title=Inga_IWASI%C3%93W.

⁷ Natalia Suszczyńska (roj. 1988) je poljska pisateljica, katere prisotnost na poljskem založniškem trgu je čedalje bolj opazna. Svoje zgodbe je med drugim objavila v časopisih *Rita Baum*, *Wakat*, *Elewator*, *Helikopter*, *Fabularia* in v reviji *Girls to the Front*. *Droplje* so njen prozni debi, ki so ga številni recenzenti zelo pozitivno ocenili.

Prepustiti se babjemu čvekanju

Eno tovrstnih strategij je mogoče najti v prozi Justyne Bargielske. Delo *Male lisice* (*Male lisicy*), za katerega je značilno »raztrgano«⁸ pripovedno tkivo, je zbirka podob, refleksij, anekdot in dovtipov. Posledično je zgodbo te knjige težko povzeti. Kljub temu se v njej pojavlja tematska dominantna, znana že iz pisateljčinega zgodnejšega dela *Obsoletke* (*Obsoletki*), osredotočenega na problem materinstva, ki je v tem primeru nekoliko širše osvetljen.

V *Malih lisciah* sta v ospredju dve junakinji. Prva, Agnieszka, je samska ženska, ki se sooča s smrtjo ljubljenega fanta. Dela kot znanstvenica, hkrati je prostovoljka, ki vodi psihološko-literarne delavnice, med katerimi si udeleženci izmišljujejo barvite zgodbe. Druga junakinja je Magda, žena, mati dveh otrok, ki trpi za depresijo brez vidnih bolezenskih znakov, saj – za razliko od moža – sanjari o tretjem otroku. Obe ženski povezuje lik Pajde – razbojnika iz gozda v bližini Varšave –, ki jima omogoča erotično izpolnitev brez moralnih zadržkov. Krhka, fragmentarna pripoved razpada odznotraj navzven, vendar Bargielski ne gre za prikaz intrigantske fabule. Njen glavni namen je poudariti vrednost kramljanja samega po sebi. *Male lisice* namreč tematizirajo eno izmed glavnih potreb – potrebo po govorjenju in po tem, da smo slišani. Posledično gre za pripoved, sestavljeno iz številnih raznolikih anekdot. Svojo zgodbo med drugimi deli oseba, imenovana »monumentalna«, ki je splavila v četrtem mesecu nosečnosti, frizerka, ki ima težave s plodnostjo, manikerka, ki neguje nosečo stranko. V obravnavanem delu se torej pojavlja veliko med seboj nepovezanih motivov, ki se dotikajo na primer mikavnosti seksa v igluj, bega pred otroki skozi odtok v banji, o čemer pripoveduje utrujena mati,⁸ ali pa povezave lignjev s književnostjo, ki naj bi izzvali bralstvo, da se zamisli o bolj in manj pomembnih rečeh. Bargielska se ob tem igra s konvencijami, s čimer poudarja, da ne mara dolgčasa (prim. Czechowicz 2013). Poleg tega Bargielska kaže ne samo na raznolikost človekovih izkustev, ampak tudi na to, da navdih črpa iz poslušanja ali prisluškovanja drugim:

Justyna Bargielska je namreč prozaistka-pesnica, ki sama o sebi pravi: »sem bitje, ki posluša. Svet zaznavam v glavnem s sluhom. /.../ Ko se človek začne čuditi, v vsakem stavku najde biserčke, absuradne, umazane, zanemarjene. Nepopolne in čudovite.« Takšna je logika *Malih lisic*: prisluškovalna. Bargielska prisluškuje drugim, posnema jezike, registre in ritme. Pripovedi, fantaziranje, anekdote in spomini, prisluškovani pogovori, drobeci, proste asociacije – vse to očarljivo kroži po krvnem obtoku njene proze, polnem življenja. (Lipczak 2013.)

⁸ Kot je ugotovil Jarosław Czechowicz, ima »materinstvo v *Malih lisciah* nekoliko tiranski značaj in zares se vračajo misli, s katerimi nas je Bargielska mučila v *Obsoletkah*. Magda sicer ni slaba mati in četudi bi odplavala skozi banjo, bi s sabo vzela otroke. Kakor koli že – ni ji lahko. Predvsem biti sama s seboj. Ni ji mar za lastno mnenje o različnih stvareh. Raje se zanese na sodbe drugih. Prav tako se raje prepušča drugim. Jezna je, ker se kot petintridesetletna 'solidna vlačuga' prepušča pozelenju in vara moža z razbojnikom iz gozda« (Czechowicz 2013).

Rezultat te razpršenosti fabularnega centra je pripoved o ženski vsakdanjosti in o tem, »kako v to vsakdanjost oz. v določen red vdirajo skušnjave in hrepenenje po razbitju rutine in urejenosti, ki niso nujno nevarni, temveč predvsem dodajajo življenju okus in blišč« (Nowacki 2019: 47). Iz tega razloga je ravno v *Malih lisicah* na precej specifičen način prikazana ljubezenska zgodba. Kot piše Kinga Dunin:

/t/o je zgodba brez »ljubi, ne ljubi«, brez moralnih dvomov, resnih življenjskih zapletov, romanca brez primerne intrige in napetosti. Kajti »gangster iz gozda« je samo figura, točka, na katero se osredotoča žensko prekomerno hrepenenje – poželenje po seksu, erotiki, pa tudi po tem, da je slišana, po bližini. Pravzaprav ne gangster, temveč »razbojnik z gozda«, še bolj nedvoumno – freudovski lik. Nekoč je živel v kolibi z nosečo priležnico in dvema otrokoma. Rokovnjaška surovost, nož-penis, zmožnost plojenja ... Kot se spodobi za simbol, on ne izreče niti enega stavka, le ob pojavitvi in izginotju poje absurdno pesem o postrvi. (Dunin 2013.)

Tu ne bo nič zanesljivo in enoumno. Iz tega razloga tudi osebe, ki se pojavljajo na poti glavnih junakinj, dodajajo pripovedi iz svojega življenja, ki bolj ali manj pritegnejo poslušalce. Vse je namreč zgrajeno na oblikovanju babje »naveze«. Zdi se, da nas Bargielska prepričuje, da je vsak dogodek – celo navidez nebistven, banalen – pomemben, saj se je zgodil nekomu, ki ga želi deliti z drugimi. Zahvaljujoč avtoričini ironiji pa pripoved ne zapada v stereotipe. *Male lisice* so tako specifična vez med resničnostjo in konfabulacijo, grozo ter absurdom, perverzijo in lirizmom, vulgarnostjo ter dovtipom. V okviru večpomenskosti in nedorečenosti problematizirajo ženskost kot svojevrstno omejitev, težavno materinstvo, nujnost zapostavljanja lastnih potreb, nagnjenost k podleganju divjim strastem in sanjskim fantazijam ali travmatično sprijaznjenost z izgubo. Naslov, ki se navezuje na biblijske lisice, uničevalke vinogradov, simbolizira skušnjave in človeške pomanjkljivosti. Te male slabosti naj bi bile po mnenju Bargielske potrebne, saj popestrijo našo sivo vsakdanjost. *Male lisice* poleg tega izražajo prepričanje, da kljub nenaklonjeni usodi želja po življenju zmaga.

Iz oči v oči s preteklostjo

Pred takšno preizkušnjo se znajdejo številne junakinje ženskih pripovedi. Ena izmed njih je Alicja Tabor iz romana *Temno, skoraj noč* (*Ciemno, prawie noc*) Joanne Bator. Pisateljica je potrdila, da je roman »knjiga, ki temelji na občutju čedalje večje nemoči, obupa. Kot je zapisala Hannah Arendt, živimo v svetu, v katerem je zlo vseprisotno, celo banalno« (Bator 2012). Zavedanje, da je vsak človek del takšnega sveta, in vprašanje, ali je v takšni resničnosti vredno obstajati, sta gonilni sili pripovedi Joanne Bator (prim. Bator 2012: 5).

Dogajanje v *Temno, skoraj noč* je umeščeno v mesto Wałbrzych, kamor se po petnajstih letih vrne Alicja, da bi napisala reportažo o izginotju otrok v skrivnostnih okoliščinah in se obenem soočila z lastno preteklostjo ter poskusila razumeti, kaj je bilo z vlogo njene družine, kar je povzročilo, da se je spremenila v hladno,

odmaknjeno, odtujeno žensko, ki daje prednost seksu brez obveznosti, se osredotoča na potešitev lastnih želja, privzema aktivno držo in se postavlja v dominanten položaj. Morda je Joanna Bator hotela s tem izpostaviti poskus potlačitve travmatične izkušnje ali/in poskus, da bi se izmuznila iz okvirov, kot jih vsiljuje tradicionalni patriarhalni model spolnih vlog. Seveda Alicja ne samo da prizna, da misli na seks, temveč tudi seksa, kadarkoli si to zaželi. Treba pa je vendarle omeniti, da želi svobodomiselnost novinarka, ki je nezmožna vzpostavitve stalnih razmerij z drugimi in se nenehno skriva za oklepom ravnodušnosti, razumeti, kdo je in kakšen je smisel njenega obstoja.

Pot do spoznanja resnice se izkaže za nenavadno vijugasto in polno temnih zakotij. Delno se to dogaja zato, ker je glavna tema te proze zlo, skrito pod navidezno »normalnostjo«, in njegovi raznoliki obrazi: besedno, psihološko in fizično nasilje (alkoholizem, družinsko nasilje, posilstvo, pedofilija, krvoskrunstvo, umor, otroška pornografija, zoofilija). V *Temno, skoraj noč* je Joanna Bator veliko pozornosti posvetila travmatičnim družinskim odnosom, med katerimi je na prvem mestu razmerje med materjo in hčerkama (v mladosti brutalno posiljena Alicjina in Ewina mati hčerki zlorablja, kasneje pa ju poskuša umoriti), občudovanju drugačnosti in »predalčasti« kompoziciji pripovedi.

Preteklost, katere se Alicja ne zmore osvoboditi, se vrača z dvojno močjo, ko se reporterka ustavi v svoji nekdanji hiši, za katero skrbi сосед, gospod Albert Kukavica, saj tako njeni starši kot tudi starejša sestra Ewa niso več živi. Oče – neumoren iskalec biserov princeze Daisy, zadnje gospodarice na Knežjem gradu – je umrl ob podoru skal v podzemnem hodniku, Ewa je kot najstnica storila samomor, mati pa naj bi umrla v psihiatrični bolnišnici (kar ni bilo res, kot se izkaže na koncu romana). Vendar je skrivnosti v *Temno, skoraj noč* še veliko več. Preiskava o skrivnostnem izginotju otrok, ki jo vodi Alicja, ji omogoča tudi spoznavanje skrivnosti drugih likov, ki se pojavljajo v obravnavanem delu Joanne Bator, med drugim: gospoda Alberta, zakoncev, ki vodita mladinski dom Angelček (ena izmed izginulih je Kalinka, gojenka v tej sirotišnici), ali Dawida – Ewinega bivšega fanta. Tudi senzacijska prvina je pri tem dominantna, vendar pa daje avtorica *Peščene Gore* glas žrtvam, ki so sicer obsojene na molk. Kot je zapisala Bernardetta Darska:

/k/ot najpomembnejši se kaže »križarski pohod« ženske za ponovno oživitev izbranih in preklicanih zgodb. Možnost razkritja tega, kar naj bi ostalo pozabljeno, postaja obenem delo v prid spominu. Joanna Bator namreč sugerira, da je tudi to, kar je slabo, treba ohraniti v spominu in izpovedati. Šele tedaj, v dejanju, ki ga nekateri dojemajo kot ekshibicionističnega, se lahko pojavi možnost za lepši jutri. Brez »predelane« travme in sprijaznitve s težkimi dejstvi se ne da graditi preteklosti. (Darska 2012: 100.)

Joanna Bator prikazuje – splošno rečeno –, da preteklost zaznamuje sedanost in ima nezanemarljiv vpliv nanjo. Posledično ima vsako nasilje (tudi spolno) vedno svoje posledice, ki žrtev zaznamujejo za vse življenje:

/č/im intenzivneje sem razmišljala, tem izrazitejša je bila moja-mati-Anna-Julij-Rosemarie, in proti jutru je megličasta bit, ki sem jo doslej nosila v svojem umu, privzela razločnost odseva v šipi, na las podobnega meni. Moja mati je bila Nemka in ji je bilo nekoč ime Rosemarie. Posilili so jo pijani vojaki in vanjo so se prebili mačkojedi. Ni ji mogel pomagati niti gospod Albert niti mačkarice, kdor koli že so. Niti moj oče in medve. Iz uničene deklince je zrasla ženska, ki je uničevala vse, česar se je dotaknila. Sočasno nama je dala življenje in smrt. Spolno je zlorabljala mojo sestro. V moje telo je zapičila nož in mi pustila brazgotino. Bila sem utrujena, počutila sem se kot ta hiša, nekdanj nemška in uničena. /.../ Spet bom prevzela nadzor. Mogoče si bom čez čas zmogla oprostiti, da nisem rešila svoje sestre pred mačkojedi. Mogoče se bo izkazalo, da je katera od neprespanih noči zadostna pokora za tisto, ko sem zaspala in nisem videla, kako Ewa odhaja iz hiše. (Bator 2018: 288–289.)

Ni pomembno, od kod prihajamo, čigave gene imamo, pomembno je to, kaj počnemo, in če imamo v sebi toliko moči ter poguma, da se znebimo vpliva t. i. temnih sil. Przemysław Czapliński ugotavlja:

/p/oročevalka se ni hotela vpletati v tuje zgodbe. Sedaj mora govoriti tako dolgo in učinkovito, da bo z govorom obudila preteklost in v to preteklost umestila sebe. Pri-povedovanje skupne zgodbe, vzpostavljane vezi skozi pripoved pa zahteva, da je izgovorjeno to, kar vzbuja grozo. Pri tem ne gre izključno za strahotne izkušnje matere in Alicije, temveč za grozo, ki tiči v medčloveških odnosih. Grozljivka uporablja poetiko pretiravanja ne za to, da bi pokazala, da ne obstajata srečno otroštvo in dobra družina, temveč da v vsakomur tiči – navadna, hkrati pa neimenovana in grozljiva – tujost. (Czapliński 2012.)

Alicja se mora soočiti in sprejeti novo različico preteklosti svoje družine. Sprizniti se mora s tem, da je njeno življenje izgubilo temelje, da so se v njenem otroštvu trudili, da bi jo obvarovali pred spoznanjem travmatične resnice. Kot odrasla ženska razume, da ne obstaja samo ena različica dogodkov, da je vse odvisno od »zornega kota«:

/d/rugače se spominja nasilnež, drugače žrtev. Poleg tega ni vedno preprosto določiti, kdo igra katero vlogo. Včasih se zgodi, da je povzročitelj trpljenja v preteklosti sam doživel nepredstavljivo bolečino. To ga ne opravičuje, zagotovo pa omogoča, da se zavedamo raznolikih psiholoških problematik, ki vodijo do nasilja. Naslov *Temno, skoraj noč* je torej stanje duše. Vsakogar. Nekdo dovoli, da se nanj spusti tema, spet drugi se sklene bojevati za svetlobo. (Darska 2012: 101.)

Alicja spada v to drugo skupino. Odloči se za boj. Iz osamljene, ranljive, skoraj avtistične ženske se spremeni v močno osebo, ki se zna boriti zase, zna oprostiti in potrebuje toplino drugega človeka. Posledično:

Alicja iz Wałbrzycha odpelje eno izmed deklet – otroka, ki je doživel more, ker je bil zavržen in zlorabljen. Junakinja torej privoli v to, da se bo ukvarjala z otrokom, v katerem bo zorela neizrekljiva vsebina pošastnih izkušenj. V tem je žal nekaj romaneskne poenostavitve. Iz knjige namreč izhaja, da je prizadet otrok zadnja skupna vrednota Poljakov. Ne Bog, domovina, čast, trg, svoboda niti demokracija, temveč otrok,

ki ga ogroža nasilje. In to je prava grozljivka – da bi ohranila vezi, mora družba v sebi nenehno vzbujati grozo potencialne krivice, pri čemer se hrani s podobami dejanskih krivic. To je grozljivka, postavljena v središče normalnosti. (Czapliński 2012.)

Vendar, kot je mogoče sklepati, Aliciji uspe preseči čustveno oviro (svojo in otrokovo) in se osvoboditi diktata travme preteklosti ter na ruševinah zgraditi nov dom, napolnjen z mirom.

Beg pred dolgčasom

Z vrnitvijo v preteklost – čeprav iz nekoliko drugačnih razlogov kot v primeru junakinje v romanu *Temno, skoraj noč* Joanne Bator – se soočimo tudi v zbirki petih pripovedi *Droplje (Dropie)* Natalije Suszczyńskiej. Glavna junakinja te knjige je dekle, ki je pogodbeno zaposlena kot kontrolorka pravilnosti PIN kod. Živi na Poljskem v času po transformaciji, predstavlja generacijo, ki se sooča z bolečo osamljenostjo in izgubljenostjo. Ker je izpostavljena preštevilnim dražljajem, se ne zna spopasti z resničnostjo, ki jo obdaja. Onesposobljena zaradi onemoglosti in poglobljajoče se depresije se ne zna lotiti ničesar konkretnega. Po mnenju Justyne Sobolewske:

/v/se pripovedi povezuje ironija. Sestavljajo celostno podobo – ki je že na naslovnici upodobljena z liki »generacije pogodb za določen čas«. Poimenovanja posameznih generacij pogosto postanejo marketinški slogan, v tem primeru pa se zares izriše celosten portret junaka (pogosteje junakinje). Gre za nekoga, ki je ujet v svoji nedozorelosti, ki družbeno in politično življenje vidi kot našopirjeno ptičje blebetanje, ki živi brez denarja in načrtov (živi v kiosku), nekdo tako osamljen, da si mora izmisliti drugo osebo. Pri tem je zanimiva igra z dolgčasom, saj ga celo fantastični dogodki ne morejo odpraviti, junaki se počutijo kot hrčki, ki tekajo po vrtljivem kolesu, v svetu, v katerem naj bi bili vsi umetniki. Obstajata samo atrakcija in dolgčas – vmes ni ničesar. (Sobolewska 2019.)

Vendar Suszczyńska bodico ironije usmerja v »sistem, ki je okorel, zatiralški in predvsem – nesmiseln« (Ochędowska 2019), sistem, ki ne uči, kako vzpostavljati vezi, temveč z zavračanjem vsakršnega uporništvu vodi v osamitev. Kot trdi Monika Ochędowska:

/k/dor koli poskuša igrati po pravilih, ki jih narekuje sistem, izgubi. Pri tem se je treba zavedati, da odpoved sistemu prav tako ni mogoča. Odvnitev od sistema, ki vedno bolj polarizira življenje in ki je po mnenju Sawulskega za njegovo generacijo značilna oblika upora – ima pri Suszczyński povsem neverjetne, čeprav neizogibne posledice (*Konec*). Surrealistična zgodba, polna nesmislov, je pravzaprav nasičena z grenkim determinizmom. Slika podoba generacije, ki je čedalje bolj izgubljena v sodobnosti. (Ochędowska 2019.)

V spopadu s kapitalizmom je nihče ne more odnesti poceni. Lahko se sprijazni s tem, se poskuša prilagoditi ali pa se pusti uničiti.

Upiranje

Kot se izkaže, se časi spreminjajo, vendar nekateri mehanizmi ostajajo enaki. Leta 2019 je glasno odmeval izid knjige *Kronike upora in ljubezni* (*Kroniki oporu i miłości*) Inge Iwasiów, ki je pritegnila pozornost s sporočilom na naslovnici: »Od protesta do intimnosti. Roman, ki je bil napisan, ko smo šle na ulico« (Iwasiów 2019). Aleksandra Żelazińska je to delo povzela z naslednjimi besedami:

/k/njiga Inge Iwasiów ni niti politični manifest niti poziv k aktivizmu kot takšnemu, prav tako ni poročilo o tem, kar se že nekaj let dogaja na ulicah. To je bolj poskus ustvarjalnega preoblikovanja vseh teh državljskih protestov, prepletenih z vsakdanjim življenjem, ki mu je treba najti neki smisel. (Żelazińska 2019.)

Glavna junakinja *Kronik upora in ljubezni* je Małgorzata, pripadnica t. i. generacije šestdesetih, ki se je razšla z možem in od njega tako rekoč podedovala babico in nečake. Je družbena aktivistka, čeprav jo resničnost, ki jo obdaja, postopoma čedalje bolj utruja. Njena naloga je zapis kronike Gibanja, predvsem Mirovne frakcije, v kateri sodeluje in katere dejavnosti so spodbudile »razdražljivost, občutljivost in obsedenost« (Iwasiów 2019: 328). Kot opaža pripovedovalka:

/v/se in vsi. Na začetku sta nas povezovala bes in osuplost, kasneje smo prešli skozi faze občutka izgube, izgubljanja tal pod nogami sredi občestva. Hoteli smo verjeti, da bo za podrobnosti še prišel čas, pretirano dlakocepstvo pa je vredno toliko kot golob na strehi. Tako pač je. Raje imamo goloba na strehi ali celo nekakšno njegovo imitacijo – vstopamo v prazne niše. (Iwasiów 2019: 17.)

Kronike upora in ljubezni so torej zapis zahtevnega boja s samo sabo in za samo sebe. Vendar, kot piše Agnieszka Wójtowicz-Zajęc:

Kronike upora in ljubezni so popolnoma drugačna pripoved – kaotična, napisana z notranjim ritmom dogodkov in povračajočih se spominov, podaljšanih srečanj, upadanja in rasti vneme, depresije, družinskih odnosov in skupinske dinamike. Ritem in (ne)red kronike so odsev Małgorzatinega sveta, njenega zasebnega, družinskega, čustvenega in seksualnega življenja – v soočenju z javnim življenjem, službo, družbeno dejavnostjo in dejstvom, da je izpostavljena pogledom drugih. To je intimna kronika posameznih dogodkov, težke preteklosti, nejasne prihodnosti, zadušljive atmosfere, počutja obkoljenosti in utesnenosti. »Zapisovalka« ne piše kronike Gibanja, ne ostaja skrita za dogodki, za Pomembno Zadevo ali Idejo. V *Kronikah upora in ljubezni* so v ospredju ona in vse tisto, kar poskuša obvarovati – njena intima in zasebnost, pri čemer ves čas išče ter nenehno prestopa mejo med zasebnim in javnim. (Wójtowicz-Zajęc 2019.)

V romanu gre posledično za prepletanje različnih pripovedi – poleg zgodbe o pristajanju na ločitev z ljubljeno Anno spremljamo vrnitve v težko preteklost, katere najbolj boleč simbol je mati s svojim paranoičnim odnosom do sveta ter nenehno odsotni oče. Pojavljajo se opisi ženskih srečanj, na katerih si lahko udeleženeke izmenjujejo svoje travmatične zgodbe in se s tem nekoliko razbremenjujejo

frustracij, ki jih dušijo, prikazana je razprava z novim gurujem, Afirmatorjem Življenja, ki predstavlja antifeministična stališča.

V *Kronikah upora in ljubezni* Inge Iwasiów je mogoče najti veliko navezav na naš »tukaj in zdaj«. Maciej Duda meni:

/a/ktualnost te knjige je boleča. Pa ne le v svoji politični ali publicistični razsežnosti – to bi bilo preveč poenostavljeno. Analogija oz. globoko sočutje prevzemata čustva (v tem primeru) bralca in glavne junakinje. Njuni svetovi se približujejo. Njuna resničnost – brez delitve na realnost in virtualnost – je preplavljena z jezikovnimi sledmi nasilja. Intenzivnost slednjih povzroča, da okolica ne samo da preneha biti naklonjena, ne samo da se spremeni v ravnodušno, temveč postane naravnost sovražna. Preži – pred nasiljem se ne da zbežati. Tako se počuti Małgorzata. Tako se počuti jo manjšina na Poljskem leta 2019. Ta kontekst povzroča, da v naslovu uporabljena zvrstna opredelitev – »kronika« – dobi dodaten, zagotovo namenoma vzpostavljen pomen. To je pripoved-roman, ki nastaja tukaj in zdaj. Brez anestezije. (Duda 2019.)

Na ta način je morda treba razlagati pripovedovalnikino razpoloženje ob zaključku knjige: »Jeza v meni je prenehala naraščati, je ravno pravšnja, dorasla in trda, pripravljena za uporabo. Ne vem še, s čim, vendar streljala bo zagotovo« (Iwasiów 2019: 378).

V bran živalim

Vzrokov za razočaranje, protest in boj zase ter za svojo prihodnost imajo junakinje (ne samo) ženskih romanov veliko. Ena izmed njih je ekološka problematika, ki se – kar je samoumevno – pojavlja tudi v prozi, ki jo pišejo ženske. Omeniti velja roman *Pelji svoj plug čez kosti mrtvih* (*Prowadź swój plug przez kości umarłych*) Olge Tokarczuk, v katerem se dogajanje odvija v sodobnosti, v vasi, ki leži na robu Kłodzke grofije.⁹ Glavna junakinja (in hkrati pripovedovalka) tega romana je nekdanja gradbena inženirka in upokojena učiteljica Janina Duszejko, ki preučuje astrologijo ter za dodatni zaslužek skrbi za počitniške domove. Je velika ljubiteljica živali, za njihovo zaščito se neuspešno bori proti lovcem oz. divjim lovcem. Ko na območju začnejo umirati tisti, ki živalim delajo krivico, poskuša ekscentrična starka okolico prepričati, da so morilke živali, ki se s tem upravičeno maščujejo ljudem.

Največja moč romana Olge Tokarczuk pa ni napeta kriminalna zgodba, temveč igra s konvencijo. Avtorica *Begunov* (*Bieguni*) razbija izvorno literarno zvrst – triler,¹⁰ nadgrajuje jo z etično-ekološko noto, s citati iz Williama Blaka in primesmi magičnega realizma. *Pelji svoj plug čez kosti mrtvih* je knjiga, ki nastaja iz boja zoper

⁹ Hrabstwo Kłodzkie je zgodovinska pokrajina na jugozahodu Poljske, na meji s Češko (op. p.).

¹⁰ Olga Tokarczuk je roman *Pelji svoj plug čez kosti mrtvih* opredelila kot moralni triler (Tokarczuk 2017), eksistencialni, ki ima – kot je upravičeno zapisala – »namen sprožiti alarm, opozoriti na krutost sodobnega človeka, ki trpi za 'testosteronskim avtizmom' in v lovu vidi rešitev za svoje frustracije, pa tudi način zadovoljevanja potrebe po dominaciji«.

hinavščino in iz trpljenja, nasprotovanja svetu brez empatije in domišljije. S tem je deloma mogoče pojasniti, zakaj so junaki tega romana naivni in marginalizirani ljudje. To so poraženci, ki so – kot se sami opisujejo – neuporabni, ker niso šli po poti kariere, hkrati pa se tega zavedajo in se ne pretvarjajo, da so kdo drug. V romanu torej ni tako bistvena rešitev kriminalne uganke kot pa vključitev v ideološke vojne, ki v sodobnem času potekajo v poljski politični diskusiji. V ospredje pa je postavljeno vprašanje o upravičenosti odmerjanja kazni in nepremišljenem ubijanju živali.

V enem izmed intervjujev je pisateljica izjavila: »Ta knjiga je kar najbolj politična. Politična v najširšem pomenu političnosti kot vrednotenju tega, kar se dogaja okrog nas, in v opredelitvi za eno izmed strani.« To drži – roman ima v sebi nezamenarljiv kritični potencial.

Tokarczuk med drugim zavzeto polemizira s katoliškim pogledom na temo živali kot podrejenih bitij, ki naj bi bila brez duše. Sugestivno izenačevanje prižnice, s katere se razglašajo pridige, in lovske preže, s katere se strelja na nedolžne živali, obeh skupaj pa s stražnicami v taboriščih, je močna primerjava. Prav tako je zelo močna upodobitev lokalnega duhovnika in hkrati lovskega kaplana kot enega izmed podležev, ki si zaslužijo smrt. (Nowacki 2009.)

Pelji svoj plug čez kosti mrtvih je brez dvoma radikalna proza, mračna, zaznamovana s tragično razsežnostjo, hkrati pa pogosto obarvana s »črnim« humorjem. Kljub temu da uresničuje neke vrste vlogo ekološkega manifesta, ne pozablja na povezave s popularno literaturo in se s tem uveljavlja kot proza, namenjena širokemu krogu bralstva.

Sklep

Sodobne poljske pisateljice so s svojim pripovedovalskim potencialom že več let zelo izrazito navzoče na knjižnem trgu. Teme, ki se jih lotevajo, so pogosto težke, povezane ne samo z diagnosticiranjem našega »tukaj in zdaj«, temveč tudi z ostrim nasprotovanjem trenutni resničnosti. Junakinje teh del se zaradi terapevtskih učinkov pogosto vračajo v preteklost, pri čemer se trudijo povezati svojo razbito identiteto in najti svoje mesto v svetu. Poskušajo se torej pogoditi z različnimi travmami, pri čemer verjamejo, da se da vsako mejo – tudi mejo lastne vzdržljivosti – včasih bolj, drugič manj uspešno prestopiti. Iz teh svojevrstnih (ob)računov se poraja podoba ne samo ženske-žrtve, temveč sodobne, razgledane ženske, ki se zna obvladati in vzeti stvari v svoje roke. Kajti junakinje ženskih pripovedi so se pripravljene boriti zase, za svoje mesto, lastne poglede, za ljubljene osebe in živali, skratka – za vse to, kar jim je pomembno. Priznavajo lastne napake. Upirajo se patriarhalni ureditvi, pri čemer se včasih prepuščajo popularnim feminističnim figuram. Predstavljajo različne generacije in pri tem ne samo da vznemirjajo ter razburjajo, temveč tudi strogo ocenjujejo resničnost in govorijo z različnimi glasovi, s čimer gradijo skupnost.

Viri

- Bargielska, Justyna, 2013: *Male lisy*. Wydawnictwo Czarne: Wołowiec.
- Bator, Joanna, 2012: *Ciemno, prawie noc*. Warszawa: W. A. B.
- Bator, Joanna, 2018: *Temno, skoraj noc*. Ljubljana: Cankarjeva založba. Prev. Jana Unuk.
- Iwasiów, Inga, 2019: *Kroniki oporu i miłości*. Warszawa: Świat Książki.
- Suszczyńska, Natalia, 2019: *Dropie*. Kraków: Korporacja Ha!art.
- Tokarczuk, Olga, 2009: *Prowadź swój plug przez kości umarłych*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Tokarczuk, Olga, 2014 in 2019: *Pelji svoj plug čez kosti mrtvih*. Ljubljana: Cankarjeva založba. Prev. Jana Unuk.

Literatura

- Bator, Joanna, Słoniowska, Żanna: *Piszę, bo nie mam wyjścia*. <https://www.miaastokobiet.pl/joanna-bator-pisze-bo-nie-mam-wyjscia/>.
- Bator, Joanna in Wierzejska, Jagoda, 2012: Śni mi się czarna woda. *Nowe Książki* 1119/5. 4–10.
- Czapliński, Przemysław: *Alicja w krainie strachów*. http://wyborcza.pl/1,75517,12762841,-Nowa_powieść_Joanny_Bator__Alicja_w_krainie_strachow.html.
- Darska, Bernadetta, 2012: Kotojady nie spoczną. *Opcje* 89/4. 99–101.
- Darska, Bernadetta, 2016: Złudzenie tworzenia. O tzw. popularnej prozie kobiecej. *Opcje* 102–103. 1–2.
- Darska, Bernadetta, 2017: Czy popularna powieść kobieca może być powieścią społecznie zaangażowaną? Kilka refleksji o tematach, gatunkach i stereotypach. *Postscriptum Polonistyczne* 20/2. 43–62.
- Duda, Maciej: *Przyjemność i niepokój*. <http://czaskultury.pl/czytanki/przyjemnosc-i-niepokoj/>.
- Dunin, Kinga: *Lisice pustoszą winnice*. <https://krytykapolityczna.pl/kultura/czytaj-dalej/kinga-dunin-czyta/dunin-lisice-pustosza-winnice/>.
- Godun, Cristina, 2020: Od »Biegunów« do »Prowadź swój plug przez kości umarłych« – kilka uwag dotyczących recepcji fabularnego świata Olgi Tokarczuk w Rumunii. *Postscriptum Polonistyczne* 20/2. 135–145.
- Iwasiów, Inga, 2010: Rozszczelnione ciała (Kofta, Plebanek, Gretkowska). *Pogranicza* 86/3.
- Karwowska, Bożena, 2013: *Druga pleć na wygnaniu. Doświadczenie migracyjne w opowieści powojennych pisarek polskich*. Kraków: Universitas.
- Lipczak, Aleksandra: *Justyna Bargielska, »Male lisy«*. <https://culture.pl/pl/dzielo/justyna-bargielska-male-lisy>.
- Mrozik, Agnieszka, 2012: *Akuszarki transformacji: kobiety, literatura i władza w Polsce po 1989 roku*. Warszawa: IBL.

Nęcka, Agnieszka, 2012: *Popfeminizm: Gretkowska, Plebanek, Samson. Nęcka, Agnieszka: Co ważne i ważniejsze: notatki o prozie polskiej XXI wieku.* Mikołów: Instytut Mikołowski.

Nowacki, Dariusz, 2017: Kaśka Kariatyda już tu nie mieszka. Temat niechcianej ciąży i aborcji w nowej prozie kobiet. *Postscriptum Polonistyczne* 20/2. 85–101.

Nowacki, Dariusz, 2019: *Kobiety do czytania: szkice o prozie.* Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Nowacki, Dariusz: „Prowadź swój plug przez kości umarłych” Olga Tokarczuk. <https://wyborcza.pl/7,75410,7285172,rowadz-swoj-plug-przez-kosci-umarlych-tokarczuk-olga.html>.

Ochędowska, Monika: *Życie Natalki.* <https://www.dwutygodnik.com/arttykul/8446-zycie-natalki.html>.

Proza kobiet. Rozpoznania i marzenia krytyków z udziałem Grzegorza Filipa, Dobrawy Lisak-Gębali, Dariusza Nowackiego, Doroty Siwor, 2020. *Nowe Książki* 2.

Sobolewska, Justyna: *Pokolenie alienacji.* <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kultura/ksiazki/1926336,1,recenzja-ksiazki-natalka-suszczynska-dropie.read>.

Tokarczuk, Olga, Antczak Jacek, Śmigiel Łuksza: *Fakt, że „Księgi...” są tak czytane i komentowane, przywraca mi wiarę w czytelnika.* <https://plus.dziennikzachodni.pl/olga-tokarczuk-fakt-ze-ksiegi-sa-tak-czytane-i-komentowane-przywraca-mi-wiare-w-czytelnika/arttykul/13-11795964>.

Wójtowicz-Zajęc, Agnieszka: *Antykronika utraty.* <http://www.artpapier.com/index.php?page=artykul&wydanie=383&artykul=7637>.

Żelazińska A.: *Dać rzeczy słowo.* <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kultura/ksiazki/1926334,1,recenzja-ksiazki-inga-iwasios-kroniki-oporu-i-milosci.read>.

Female (dis) bills: On the margin of the prose of women in Poland after 2000

The author’s essay focused her attention on Polish prose written by women, published after 2000. The books discussed within it allowed for the analysis of the identity changes of women. They made it possible to trace the connections with the emancipatory discourse, the consequences of marketization, pop-feminist “deviations”, games with convention, or the functionalization of sexuality. The protagonists of women’s stories (and also the writers themselves), by testing various boundaries: the possibility of linguistic articulation, emotional expression, controversiality of the story or female (psycho-physical) endurance, problematize, among others: difficult motherhood, complicated relationships between mothers and daughters, abortion, the identity of modern women or criticism of the social order of that time.

Keywords: contemporary Polish prose, contemporary writers, trauma, rebellion, past